

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Գ.

ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԿՐՃԱՏՄԱՆ ՀԱՐՑ

Մեղի և անոնց համար, որոնք համաժողով են «Սիոն»-ի անցեալ Դեկտեմբեր ամսոյ թիւին մէջ լուր օրերու ժամասացութեանց անդանցառելի նկատուելու մասին յայտնուած տեսութեանց, խօսք անգամ կարելի չէ ընել ուրեմն միայն Շաբաթ և Կիրակի առաւօտներն ու երեկոնները ժամերգութիւն կատարելու համար: Եկեղեցին, «Տուն Աստուծոյ», «Տուն աղօթից», բաց պէտք է լինի օրն ի բուն: Ժողովուրդ լինի կամ ոչ՝ կանոնական պաշտամունքը առաւօտ և երեկոյ պէտք է տեղի ունենայ անխափան: Ինչպէս դիշերն ամբողջ, նոյնպէս ցերեկին, աստուածային խորանին առջև պէտք է նշուի անշէջ կանթելը: Ու ունէ մէկը, աղօթաւոր կամ ուխտաւոր, որ օրուան այս կամ այն ժամուն իղձը կամ ազդուժը կ'ունենայ մտնելու անոր նուիրական դռնէն ներս, ի խորոց սրտէ խօսելու համար ընդ Աստուծոյ, պէտք չէ բնաւ փակ դռնէ դայն իր առջև: Եւ իրաւունք ունենայ նոյնիսկ պահանջելու որ, մեծ եկեղեցիներուն մէջ մանաւանդ, ժամէն ներս կամ դուրսը, ժամատան մէջ, գտնուի միշտ կրօնի պաշտօնեայ մը, ի հարկին առաջնորդելու համար զինքը աղօթքի կամ զոհացում տալու համար իր ուխտաւորական կարիքներուն: Այսպէս է ցարդ միւս հին եկեղեցիներուն, մասնաւորաբար Լատինականին մէջ, ու մինչև կէս դար առաջ և աւելի յետոյ ևս այսպէս էր նաև մեր մէջ, երբ դեռ չէր խանգարուած հին այն բարի կարգը, որ կը պարտադրէր քահանաները զիշեր և ցերեկ հերթով սպասել եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ, ի ժամու և ի տարածամու հասնելու համար հաւատացեալներու պէտքերուն:

Ո՛չ թառոն է եկեղեցին և ո՛չ լսարան, ուր շարթուան չորս կամ հինգ օրերը սարդը իր աստայնը հրաէ, և ուր՝ կրօնքի զաղափարին դէմ ընչացք քերող մարդիկ օր մըն ալ ելլեն առաջարկելու որ պաշտամունք չեղած օրերը ուրիշ կարգի հաւաքումներ սարքուին: Աղօթարան և սրբալայր է ան, «Կեր-

վախալով որ իրենց անունը և ինքնութիւնը բաւական պիտի ըլլար հրապարականախատ նշաւակուծի առարկայ ընելու գիտնք: Սակայն մենք զիտենք այդ անուններու տէրերը և պիտի բսենք շուտով իրենց մասին անհրաժեշտը:

Ահա մեր այսօրուան սերունդը:

Կեցած եմ աւագի ծովին եզերքը, որ մեր այսօրուան արտասահմանն է ու կը դիտմ եզովին խաղերը, որ կը բարձրացնէ աւագը, ամպ կը շինէ, յետոյ կը թափէ վար, ծփանք կու տայ և ալիքի պէս կ'օրօրէ անապատին մէջքը, ապագայ դերեզմաններ թաղելով իր կոհակներուն ներքև:

Ե.

պարան Աստուծոյ անքանակ էութեան», ինչպէս պիտի ըսէր Նարեկացի: Ու կրօնքի մը համար, որուն հիմնական կանոններէն մին է «յամենայն ժամ կալ յաղօթս», այսինքն ամէն ժամ կարելիութիւն ունենալ աղօթելու, պէտք է լինի ան ընդմիշտ անփակ և ամէն վայրկեան տրամադրելի:

Այս մասին տարբեր մտայնութիւն մը, ըստ մեզ, պիտի նշանակէր ո՛չ թէ Բողոքականութիւն, այլ հաւատքի տեսակէտով զաղջ զգացողութիւն:

Բայց ԶեկՈՒՅՈՒՄԻն ժամակարգութեամբ — «Ծիսական—արարողական խնդիրներ» — զլուսին մէջ կան ուրիշ կէտեր, որոնք պէտք է ըսել թէ նուազ խրաւուրտ են և ընդհանրապէս ընդունելի: Ատո՛նց է որ կ'ուզենք ակնարկել այս յօդուածին մէջ:

Այդ կէտերէն են, զոր օրինակ, «Ժամակարգութիւն» հատուածին մէջ դրուած հետեւեալ թելադրութիւնները. «Դիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւն կատարել միայն կիրակի և տօն օրերը. Արեւազալինը՝ միայն Մեծ Պահոց օրերը. Ճաշուն՝ միայն պատարագ մատուցուած օրերը. Խաղաղականը՝ միայն Մեծ Պահոց երեկոները. Հանգստեանը՝ միայն արտակարգ դէպքերուն. ու այս ամէնը կատարել կրճատուանով»:

Արժան է յիշել հոս թէ որովհետև ժամերգութեանց կազմը իր սկիզբն ու զարգացումը ունեցած վանական կեանքի մէջ, ուր ամէն դիւրութիւններ կային պաշտամունքը իր բոլոր մասերով կատարելու պատշաճութեան և վալիշութեան ամէն կարելի պայմաններով, զխաւորաբար վանքերու մէջ է որ անթերի լրութեամբ գործադրուած պէտք է ըլլայ ժամագիրքը հանապազօրեայ կանոնաւորութեամբ: Թէև մեր եկեղեցական գրականութեան մէջ կը պակսին առարկայական ապացոյցներ՝ խորհելու համար վանական և ոչ—վանական ժամերգութեանց բանաձևեալ տարբերութեան մը մասին, բայց միւս կողմէ քաղաքներու և գիւղերու եկեղեցիներուն մէջ վանքերու ճոխ և բազմամասն ժամերգութեանց լրիւ կատարումը այնքան դժուար է երեւակայել նոյնիսկ, որ անհրաժեշտ կ'ըլլայ ընդունիլ թէ շատ կանուխէն ոչ—վանական եկեղեցիները ազատ պէտք է թողուած լինին ամէն օր բոլոր ժամերգութիւնները չկատարելու, և ասկէց է անշուշտ որ վաղուց սովորութիւն դարձած է որ, մինչդեռ վանքերու և մասնաւորաբար անապատներու մէջ ամէն օր ութ կանոն սաղմոսները կը քաղուէին և բոլոր ժամերգութիւնները կը կատարուէին անխափան, քաղաքներու և գիւղական եկեղեցիներու մէջ Արեւազայն ու երեք Ճաշունները և Խաղաղականը յատուկ մնացին միմիայն Մեծ Պահոց և ուրեք ուրեք նաև շաբաթապահոց օրերուն: Անպէս որ, ինչ որ ԶեկՈՒՅՈՒՄը այժմ կը թելադրէ՝ ընդհանրացած սովորութեան կերպով մը օրինականացումն է լոկ: Հանգստեան ժամերգութիւնը, այսինքն «Եկեղեցեան», յայտնի է թէ կազմուած էր իբրև առանձին գիշերային պաշտամունք, զոր դեռ պատերազմէն ոչ շատ տարիներ առաջ զաւառի բարեպաշտ հայ ընտանիքները կը կատարէին երկիւղածութեամբ, ննջելէ առաջ, ծնողք և զաւակունք ի միասին: Այժմ շատ դիւրին չըլլայ թերևս ընտանեկան կեանքի մէջ նորոգել այդ սովորութիւնը. բայց ասոր համար ներքի պիտի չըլլար անշուշտ թոյլ տալ որ անհետանայ իր բաղկացութեամբն ու նշանակութեամբը այնքան 'սրտադրաւ այդ պաշտամունքը, և հետեւաբար

կ'արժէ պահել և քաջալերել Մեծ Պահոց երեկոները եկեղեցւոյ մէջ և հրապարակաւ կատարելու արդէն այնքան ժողովրդականացած ներկայ սովորութիւնը:

Գալով կրճատելու պայմանին, զոր ԶեկոմիՅոմիՄը կը թելադրէ բոլոր ժամերգութիւններու առթիւ, նոյնիսկ հանապազօրեայ ժամասացութիւն չընել առաջարկուած պարագային, քիչ մը չափազանցեալ կը թուի ան մեզի: Կրճատումը արդէն կատարուած է, սովորութեամբ կամ աւանդութեամբ, ինչ ինչ կերպերով. զոր օրինակ՝ ամբողջ կանոն մը սաղմոսին տեղ վերջին մասը, կանոնադրուի միայն պահելով, Հարցի և Մեծացուցէի հայրն շարականներուն տունները մէկ անգամ երգելով, փոխանակ երեքնեկու՝ ինչպէս էր ի հնումն, և յետոյ, ատոնց սաղմոսները, առաջին երկու տուններէն զատ, յապաւելով կամ լռելեայն կարգաւ: Ի շարունակութիւն այդ սովորութեան, դեռ կարելի է թերևս գեղջիկ օրհնութեան շարականի քաղուածքները, որոնք վերջամուտ են արդարև, և թէ՛ օրհնութեան և թէ՛ հարցի հայրն շարականներուն տուններուն մէջ ընտրանք մը ընելով, ներշնչումի տեսակէտով ամենէն գեղեցիկները պահելու և միշտ գէթ երկու տուն ունենալու պայմանաւ, իրեն փոխերգութեան տարրեր: Յամենայն դէպս, սակայն, մենք կրճատումի այս պայմանին հետի ենք տալէ այն աքժէքը զոր ԶեկոմիՅոմիՄը կը թուի ընծայել սնոր, ինչպէս կ'երևի այդ տեսակէտով ամէն վայրկեան ի յայտ բերած իր ձգտումէն, որպէս թէ եկեղեցին բարեկարգելու ամենէն կենսական պէտքը կրճատումով գտնէր միշտ իր զոհողումը. մինչ աւելի քան պարզ է թէ կրնան լինիլ պարագաներ, ուր երկայնումը և քնդլայնումը երբ վսեմ զգացման մը կամ խորհուրդի պահն է որ թափ կու տայ սրտին, կրնան աւելի շինիլ լինիլ:

Փակելու համար ժամերգութեան խնդրոյն վերաբերմամբ մեր նկատողութիւնները, կ'եզրակացնենք. Համաժիտ չենք երբեք որ չուր օրերու ժամասացութիւնը ջնջուի. անհրաժեշտ է հանապազօրեայ պաշտամունքը, ազաւօք և երեկոյ. բաւարար կը նկատենք օրինականացումը Գիշերային, Առաւօտեան և Երեկոյեան ժամերգութիւններէն զատ միւսները որոշ ժամանակներու մէջ միայն կատարելու սովորութեան: Կրճատումը, բացի շատ հասկնալի պարագաներէ, անհրաժեշտ պայման մը չենք նկատեր, իրեն տարր բարեկարգական սոցիալատնային: Անհրաժեշտ կը նկատենք Քառասներորդական Պահոց օրերուն ճաշու երեք ժամերուն պաշտումը՝ կցորդաբար Երեկոյեան ժամերգութեան, որպէսզի իրիկնասկիզբի պահուն կարելի լինի միասին կատարել Խաղաղական ու Հանգըստեան: Տարւոյն մէջ անգամ մը, այսինքն ապաշխարութեան բուն կանոնական օրերու շրջանին, օրուան մէջ երիցս ժամասացելը ոչ միայն համաձայն է բարեպաշտական զգացման, այլև օգտակար աստուածապաշտական հրահանգումի տեսակէտով: Սրաառուշ ճորդմեաքներուն հետ, Մանդակունիի հոգեզրած մեծ քարոզներն ու աղօթքները, Շնորհալիի վսեմ երգերով միասին, ի՞նչ աստուածային քաղցրութիւն կը ծորեն ռիթմերէն ներս, երբ հասկցող և հասկցնելու շնորհն ունենցող հոգեօրական մը քիչ մը կ'արնայ պարզել մանաւանդ անոնց իմաստը հաւատացեալին: Ի՞նչ անփոխարինելի տոյժ պիտի ըլլար երկիւղած հոգիներուն համար կրճատումը անոնց՝ Մեծ Պահոց ինքնամփոփումի և հոգևոր վերացման այդ օրերուն:

Թո՛ղ չըսուի թէ Ժողովուրդը կարճ ժամերգութիւն կը պահանջէ. կրնայ լինել, այո՛, որ գտնուած ըլլան այդ թելը զարնող որոշ թիւով անձեր, որոնց կրօնական զգացումը զաղջ է արդէն բազում տեսակէտով, բայց մեր կարծիքն այն է թէ Ժողովուրդը, ջերմ՝ միշտ կրօնքի սիրով, այդ կարգի մտադրաւումներէ չէ որ կը տարուի. Ժամերգութեան կարճն ու երկարը չէ բնաւ որ կը զբաղեցնէ զինքը, այլ անոր տպաւորիչ ու սրտազրաւ ըլլալը: Ձենք քաշուի՞ր ըսելէ թէ Ժամերգութիւնը կարճելու փափաքը աւելի իրենց կոչումին զգացումը պղտորած եկեղեցականներէ Ժողովուրդին մէջ ածանցուած տկարութիւն մըն է. եկեղեցականներ, որոնց թիւը Ժամանակը և մեկնութեան անկարօտ պարագաներ անեցողին դժբախտաբար վերջերս, որոնք եկեղեցականութեան լուծին տակ մտած են նիւթական մը ապահովելու համար առաւելապէս, որոնց համար պաշտամունքը տարապարհակ գործ մ'է, որոնք տուններէ և ընկերային շրջաններէ ներս կը մտնեն աշխարհականներէ աւելի աշխարհիկ մտայնութեամբ, և որոնք կ'ուզեն կարճ կապել ինչ որ հոգևորական պաշտօնի պարտականութիւն է իրենց վրայ դրուած, փութով երթալ աւելի երկարօրէն զբաղելու համար իրենց կարգին ու կենցաղին հետ երբեք չներդաշնակուող գործերով: — Ի փորձալ կը խօսինք այս մասին և ոչ թէ երևակայութենէ. ուր որ եկեղեցականութիւնը լուրջ ձեռնարկ մը ըրած է ոգևորելու և շինիչ ընծայելու պաշտամունքը, Ժողովուրդը սիրով ընդառաջած է այդ ուղղութեամբ առնուած որևէ քայլ, ոչ մէկ տրտունջ յայտնելով տակէց պատճառուած Ժամերգութեան երկարացման համար: Ձենք մոռցած Սեբաստիոյ մէջ այդ տեսակէտով տեղի ունեցածը. իսկ ինչ որ եղաւ Եզրիպտոսի, մասնաւորաբար Գահրիէի մէջ՝ ուր այս տեսակէտով բարենախանձ քահանաները մեծամասնութիւնն էին, դեռ կը շարունակուի շուրջ քսան տարիներ առաջ սկսուած եկեղեցական խանդավառութիւնը Մեծ Պահոց ճաշուններու և Խաղաղական Ժամերգութեանց առթիւ կը հաստատեն մեր կարծիքին ճշգրտութիւնը:

Ժողովուրդին եկեղեցիէն ուժացումը կապ չունի բնաւ պաշտամունքին կարճութեան կամ երկարութեան հետ. չխառուինք բնաւ այս կարգի վերադրումներէ. անիկա հետեանքն է աւելի կրօնական անտարբերութեան, որ, բոլորովին ուրիշ պատճառներէ ծնունդ առած, իրեն հոգ գտած է բոլոր եկեղեցիներուն, այսինքն նաև Բողոքականութեան մէջ, որուն աղօթաժողովները ամենէն աւելի կարճ կը տևեն. ու բոլոր եկեղեցիներուն մէջ, Ժողովուրդին սիրոյ ջերմութիւնը իրենց հետ ունին անոնք՝ որոնց հոգևորականները ըմբռնած ե կրօնական կեանքի մշակումին կարևորութիւնը և հոգով կը գործադրեն զայն:

Ասոր համար է որ համակրութիւն չենք զգար քանի մը եկեղեցականներէն անձնապէս մեզի հաղորդուած թելադրութեան մըն ալ՝ Ս. Պատարագ շմատուցուած լուր օրերը միայն Առաւօտեան Ժամերգութիւն կատարելու, տօնական և Պատարագիցօրերուն պահելով Գիշերայինը և Առաւօտեանը միասին պաշտելու կանոնը:

Ո՛չ թէ անձնահաճութիւնը կամ քմահաճոյքը պէտք է վարեն կրօնական կեանքը, այլ օրէնքը, աւանդութիւնը և նախնեաց հաւատքը:

Ոչ մէկ Ժողովուրդ հարկադրուած է պահպանողական լինելու այնպէս և այնքան՝ ինչպէս և որքան մենք:

(«Սիոն», 1938 Փետրուար)

ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԻ

(Շարունակելի՝ 4)